

Les fonts vuitcentistes de Barcelona

Fonts vuitcentistes.....	2
Santa Eulàlia.....	2
Hèrcules.....	4
El Xato.....	7
Ceres.....	8
Galceran Marquet.....	9
El Geni català.....	11
Bibliografia.....	13
Eines digitals.....	14
Llicència.....	14

Fonts vuitcentistes

«Les fonts vuitcentistes de Barcelona» és un capítol de *Barcelona: Bellesa i Oblit*, un llibre sobre història i iconografia destinat a les persones que s'estimen Barcelona, sobretot a aquelles que, com jo, viuen la ciutat entre l'orgull i el desencís.

Barcelona ens parla i no entenem el què ens diu. Hem perdut la memòria i els vincles entre les persones i els monuments de la ciutat s'han trencat perquè ja no reconeixem els símbols que la iconografia ens exposa.

Inventem conceptes i llenguatges que determinen la nostra cultura i delimiten la nostra línia de tradició de pensament i, des de temps immemorables els humans narrem amb imatges la nostra pròpia història. Però, desafortunadament, a Barcelona, s'admira més del què es mira. Així que, per tal de treure la pols al mobiliari, heus aquí *Barcelona: Bellesa i Oblit*.

En aquest capítol, visitarem els monuments públics més antics de Barcelona: les seves fonts vuitcentistes, que van guarnir la ciutat commemorant l'arribada d'aigua potable des de Montcada per abastir la ciutat a mitjans del segle XIX.

Presentem sis fonts: la font de Santa Eulàlia, la font d'Hèrcules, la font del Vell o del Xato, la font de Ceres, la font de Galceran Marquet i la font del Geni Català. Per familiaritzar-se amb elles, un cop llegit el capítol, proposem un joc de cartes que es pot descarregar a:

<https://www.gamifi.cat/bbo/>

Santa Eulàlia

El monument -no original- més antic de Barcelona és l'escultura de santa Eulàlia, a la plaça del Pedró. Va ser erigit allà perquè: «segons la llegenda, en aquella confluència de dos camins antiquíssims va ser exposat, en temps del pretor Dacià, el cos nu i clavat a la creu de la santa».

El monument va ser convertit en font al 1826 però va ser destruït durant la Guerra Civil. L'escultor Frederic Marès s'encarregarà, al 1951, de fer una còpia aproximada de l'escultura perduda de Lluís Bonifaç «el Vell» i Llätzer Tremulles. La primera estàtua de Santa Eulàlia, però, va ser encarregada pel Consell de Cent a Josep Darder, que la va tallar en fusta.

Al mestre d'obres Benet Parés se li va encarregar un obelisc de pedra per enaltir la imatge de la Santa. El 1672 es va posar la primera pedra de l'obelisc i, un mes després, se li encarrega a Joan Gamot una reixa per a protegir el monument. L'any següent, s'inaugurava el monument amb una gran celebració.

Però l'escultura, que era de fusta, es va acabar fent malbé i, és per això, que al 1685 es va

encarregar una altra escultura a Lluís Bonifaç i Llàtzer Tremulles, que la van concebre en marbre. I per a sostenir-la i enaltir-la, es va concebre un altre pedestal, que va fer Miquel Colomer.

El monument va estar a punt al novembre de 1687 i se'l va restaurar per primer cop el 1756. Si bé després del Trienni Liberal (1820-1823) es va pretendre desmuntar el monument, va ser el marquès de Campo sagrado que va tenir la idea de convertir-lo en font i Josep Mas en va fer l'adaptació, que es va inaugurar per segona vegada al febrer de 1826.

Al monument s'hi van afegir quatre plaques: una recordava al martiri de la Santa l'any 303, suposadament; la segona commemorava les obres del monument; la tercera, el dia que es va acabar de construir i la quarta, l'any en què fou reconstruït. Una altra placa, però, recordava l'adaptació com a font, idea del marquès.

El monument fou destruït el 19 de juliol de 1936 però els germans Serracant van rescatar el que havia quedat de la imatge: el seu cap, que van guardar durant tota la Guerra. Més tard, uns anys després, la van cedir al Museu d'Història de la Ciutat, on es conserva actualment.

Com a curiositat geogràfica, el monument va ser situat on s'aixecava un pedró que assenyalava la confluència de camins que portaven a Ciutat Vella per la Porta Ferrissa (carrer del Carme) i per la Porta de la Boqueria (carrer de l'Hospital).

Aquests camins es dirigien fora de muralla enfilant cap als pobles veïns del Llobregat via Porta de Sant Antoni (carrer de Sant Antoni) i cap a Montjuïc pels carrers Botella i de la Cera.

A Els antics camins del pla de Barcelona, llegim: «El traçat d'aquesta via és un dels millor conservats de tot el Pla de Barcelona. Sortia la via moresca pel carrer de la Boqueria fins a la Rambla pel portal obert al segon circuit de murs, i pel carrer de l'Hospital i Sant Antoni travessava a continuació els murs de Pere el Cerimoniós i per l'actual avinguda de Mistral i Creu Coberta i carrers de Sants i Collblanc arribava, per fi, a l'altre coll de Finestrelles. Aquesta via d'origen roma fou durant segles el camí més important d'entrada i sortida de la ciutat i Pla de Barcelona¹».

1 Cabestany i Fort, Joan-F. (Joan-Ferran). "Els camins antics del Pla de Barcelona." *Finestrelles* [en línia], 1991, Núm. 3 , p. 107-116

Hèrcules

És el monument original més antic de Barcelona. Va ser posat a la via pública el 1797 i és obra de Salvador Gurri, tot i que, en nombroses ocasions, s'ha atribuït el monument a Damià Campeny, deixeble de Gurri i gran escultor, la majoria de les obres del qual es conserven a la Llotja.

Construït en pedra de Montjuïc, el monument va ser erigit per commemorar la visita de Carles IV i Maria Lluïsa a ciutat el 1802, època en què Barcelona sofria greus problemes d'abastament d'aigua potable.

Sembla, però, que hi havia desconfiança respecte al resultat final de l'embelliment del passeig. El baró de Maldà escrivia en un dels seus calaixos de sastre: «...*En la gran broma i revolució política de Barcelona, de la pròxima vinguda dels reis, apar tota una Babel (...) I pastem i més pastem, que lo darrer pagarà la festa*²».

Les fonts públiques dites vuitcentistes, fins al primer quart del segle XIX, representaven sovint motius mitològics.

Al brollador que hi ha a la font d'Hèrcules hi ha representat un animal fantàstic que recorda a Ceto, -i d'aquí, cetaci-, monstre mitològic que apareix al mite de Perseu i que trobarem a altres fonts vuitcentistes com la font de Ceres de l'actual plaça de Sant Jordi de la muntanya de Montjuïc.

A la visita de Carles IV i Maria Lluïsa el 1802, el monument quedava a prop de la Ciutadella, que encara era fortalesa militar. Els reis van veure un Hèrcules flanquejat per dos lleons brolladors d'aigua.

Davant l'heroi, una piràmide amb el medalló de Carles IV i Maria Lluïsa, i una inscripció en llatí. Al cantó oposat, hi havia l'escut de Barcelona i al peu, un brollador.

El monument reposa a la cruïlla del passeig Sant Joan amb Còrsega des del 1928, quan se li afegí el pedestal. En una làpida desapareguda s'explicava com s'havia fet el passeig de Sant Joan. El medalló de Carles IV i Maria Lluïsa i l'escut van ser posats al pedestal i encara es conserven. Publicat l'any 1984, l'imperdible llibre *Monuments de Barcelona*, apuntava: «*Més de 180 anys d'antiguitat i un sol canvi de lloc és un record per ara no superat per cap altre monument*³».

Un dels llegendaris fundadors de la ciutat és el mitològic Hèrcules i la seva *Barca Nona*, la novena barca que, segons la mitologia fundacional, va naufragar a les costes de la muntanya de Montjuïc. Per conèixer una mica més la figura d'Hèrcules i les seves peripècies, a continuació, presentem dos subcapítols: Mitologia fundacional i La glòria d'Hera.

2 GARCÍA SÁNCHEZ, Laura. *Arte, fiesta y manifestaciones efímeras: la visita a Barcelona de Carlos IV en 1802* [en línia]. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1999. P. 420-421

3 FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep M.; BOHIGAS, Pere. *Monuments de Barcelona*. Barcelona: L'Avenç; Ajuntament de Barcelona, 1984. P. 26

Mitologia fundacional

Un dels llegendaris fundadors de la ciutat és el mitològic Hèrcules i la seva *Barca nona*, la novena barca que, segons la mitologia fundacional, va naufragar a les costes de la muntanya de Montjuïc.

Associat al Melqart fenici, el culte a Hèrcules fou de gran importància a les costes mediterrànies durant l'antiguitat i es van erigir molts temples en el seu honor. Val a dir que sembla que això d'Hèrcules és més aviat un sobrenom, un títol, com «Duce» o «Kaiser» i que a l'antiguitat, hi havia reis que adoptaven aquest títol. De fet, molts historiadors, quan es refereixen a la fundació de Barcelona per Hèrcules, no li atribueixen a l'heroi mitològic registrat pels grecs a partir del segle VIII ANE sinó a un personatge històric del segle XVIII ANE, un tal Hèrcules Libi que va venir d'Egipte.

Hèrcules, mitològic o no, tebà o libi, grec o egipci, sens dubte ha deixat una forta petjada a la cultura dels pobles del Mediterrani. Barcelona, per exemple, és plena de referències a Hèrcules: al costat del carrer Paradís trobem el carrer d'Hèrcules, tot i que comenta l'historiador Jeroni Pujades al 1609 que al carrer Paradís se li deia d'Hèrcules.

No oblidem que la ruta hercúlia era en temps remots el que des dels romans és la Via Augusta. També Antoni Gaudí va dedicar una font a l'heroi al Palau Reial de Pedralbes i la concepció dels Pavellons Güell són una clara al·lusió als treballs d'Hèrcules.

Per arrodonir, del segle XVI es conserva una inscripció a la façana mutilada de l'Ajuntament, tocant a l'actual carrer d'Hèrcules, on s'indica «*Barcino ab Hercule condita*», és a dir, «Barcelona, fundada per Hèrcules». I després de les excavacions efectuades per Antoni Celles a mitjans del segle XIX, l'arquitecte corregia el títol de la memòria del temple d'August titulant el manuscrit: «*El Colosal Templo de Hércules que se halla en Barcelona*⁴».

Fora de la ciutat trobem referències in comptables a l'heroi, des de Cadis fins a Llívia, a Ses Illes, i des de la Península Itàlica fins a l'antiga Fenícia que avui formen Israel, Síria i el Líban, la vetusta terra de Canaan. Al 2013 es van extraure del fons del Mediterrani -a les costes de l'Antiga Alexandria- unes gegantines estàtues que havien decorat la ciutat desapareguda d'Heracleion, també coneguda com Thonis i que va ser engolida per les aigües. A l'actual Itàlia trobem Herculà i ciutats anomenades Heracleòpolis -la ciutat d'Hèrcules-, a les rodalies de l'antiga Tebas egípcia, a les costes de l'antiga Alexandria i a Creta.

Així que, potser, alguns personatges destacats de l'antiguitat adorats com a déus per ser reis o governants, mica en mica van configurar amb les seves gestes les llegendes que es transmetieren per tradició oral des de temps immemorables.

I que, com si del joc del telèfon es tractés, en uns mil anys de «boca a boca», es van magnificar i reestructurar en el que avui, a les costes del mediterrani, coneixem com a mitologia grecolatina i que conforma la base del nostre imaginari amb els nostres monstres marins, gegants de tres caps i homes amb una força sobrehumana.

4 Reproducció digital del manuscrit *Memoria sobre el colosal Templo de Hércules que se halla en Barcelona*, Barcelona, 31 d'octubre de 1835.

Els poetes i historiadors van començar a posar per escrit els mites i les cosmogonies de l'antiguitat cap al segle VIII ANE i estudis més recents, a partir de la febre arqueològica de mitjans del segle XIX, sembla que revelen consistència històrica de personatges que fins ara es creien llegendaris.

El temps dirà...

La glòria d'Hera

Hèrcules és un dels herois més coneguts de la mitologia grega i la seva vida és sorprenent des dels inicis: Zeus, déu dels déus, va voler seduir Alcmena, una mortal promesa amb Amfitrió, rei de Tirint. Però Alcmena no es volia entregar a Amfitrió abans que aquest vengés els seus germans.

Mentre Amfitrió combatia per l'honor dels germans de la seva promesa, Zeus es va transfigurar en Amfitrió i va seduir Alcmena. El mateix dia, tornà Amfitrió vencedor de la batalla, així que Alcmena va tenir relacions amb Zeus i Amfitrió. D'aquestes unions nasqueren bessons: Hèrcules, fill de Zeus i Íficles, fill d'Amfitrió.

Per tal de fer a Hèrcules immortal, Hermes, el missatger dels déus per excel·lència i patró de mercants, oradors i lladres, col·loca l'infant al pit d'Hera, que dorm plàcidament. L'infant xucla amb tanta força que la deessa es desperta i l'aparta empipada del seu pit, del que brolla un rajolí de llet que donarà origen -mitològic, s'entén- a la Via Làctia.

«La glòria d'Hera» és el que significa en grec Heracles. La deessa Hera, germana i esposa de Zeus, era gelosa de mena i matava el seu temps immortal fent la vida impossible a les amants i fills bastards de Zeus, en particular, a Hèrcules, a qui tenia una especial rancúnia.

Essent un nen de bressol, per exemple, Hera envia a Hèrcules dues serps verinoses que el nen destrossa com si fossin de joguina. Als laterals del pedestal de la font del passeig Sant Joan, es representen dues serps cargolades que ens recorden la força descomunal de l'heroi ja de ben petit.

Al llarg de la seva vida, Hera no pararà de fer-li la vida impossible, fent-li inclús, -en un atac de bogeria-, matar a la seva dona i als seus fills. Quan Hèrcules recupera el seny, acut desesperat a l'oracle de Delfos que li respon que serveixi a Eristeu, rei de Tirint i cosí seu, durant dotze anys. En aquests anys de penitència, l'heroi realitza els famosos "dotze treballs", proves que superarà gràcies a la seva força i al seu enginy.

El primer dels dotze treballs és matar el lleó de Nemea. Per això, gairebé a totes les representacions de l'heroi, apareix amb una pell de lleó i, sovint, -com a l'estàtua de Gurri-, el cap del lleó li fa de cimera.

Habitualment també l'acompanya una maça «*home-made*» que es va fer arrencant una olivera de soca-rel. A la nostra font, l'heroi trepitja el cap d'alguna criatura monstruosa que no s'acaba de definir. El gest denota la poderosa força del personatge i el magnifica.

Però com es veurà més endavant a la font de Ceres, l'imaginari cristià representa d'igual manera el triomf de la verge sobre «el mal» amb el que el monument quedaria vinculat a la tradició iconogràfica religiosa.

Als laterals del pedestal, dues serps enrotllades al·ludeixen a l'episodi d'infància de l'heroi. Sovint es representa a Hèrcules amb la mà dreta rere l'esquena i dins el puny, les tres pomes d'or del Jardí de les Hespèrides que l'heroi aconseguí gràcies al seu enginy.

Finalment, després de la redempció, l'heroi es guanya el perdó d'Hera i és ascendit a l'Olimp.

El Xato

L'estàtua del Xato o del Vell formava part del basament d'una font monumental dedicada al «Geni de Barcelona» o «La Barcelona industriosa».

Originàriament se situava a la plaça del Teatre de les Rambles. Coronava el monument «*un jovenet abillat a la romana, armat amb una llança, i que tenia a l'esquerra l'escut amb les armes de Catalunya, i al darrera, un rusc d'abelles*⁵».

Les quatre escultures que tenien que decorar les quatre cares del basament tenien que representar al Llobregat, al Rec comtal, al canal d'Urgell i al port.

Al final, però, només es va fer la primera, amb pedra de Montjuïc i obra de Damià Campeny que presenta «*un vell fornit, recolzat sobre unes roques on rajava una deu d'aigua, i sostenint uns fruits a la mà*».

Així com la d'Hèrcules, la del Vell es va construir en motiu de la visita de Carles IV a Barcelona. Finalment, però, no es va poder acabar l'obra a temps, que va ser finalitzada l'any 1816.

I per decorar la Rambla en motiu de la visita del rei, el capità general Agustí de Lancaster va fer aixecar, de pressa i corrent, una font en guix amb un faune no massa aconseguit probablement de Damià Campeny, que mai va reconèixer l'obra.

«*Moltes aixetes alimentaven l'abeurador i, almenys, donaven a la font una utilitat pràctica ja que decorativa no la tenia gens. Va durar disset anys*».

Passats aquests disset anys, el llavors governador de Barcelona, el Baró de Viure, va fer enretirar la font del faune i en va encarregar una altra, que va ser la monumental font de «La Barcelona industriosa». Tot i ser desmuntada al 1877, se'n conserva l'escultura principal de Salvador Gurri.

5 FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep M.; BOHIGAS, Pere. *Monuments de Barcelona*. Barcelona: L'Avenç; Ajuntament de Barcelona, 1984. P. 29

L'escultura del Xato fou també traslladada al que començava a ser el Parc de la Ciutadella tot i que, finalment, al 1975 fou trasllada a la plaça de Sants en motiu de la seva urbanització.

Va ser coneguda com «el vell» fins que algú sembla que li va tirar una pedra i li va trencar el nas. També es diu que el nas li va saltar en un dels trasllats. Sigui com sigui, a partir de llavors, li van començar a dir «el Xato». I allà segueix, sense nas.

Ceres

Si bé el passeig Nou de l'Esplanada fou inaugurat el 1789, sent el primer passeig construït expressament amb aspecte monumental, cap al 1823 es va començar a urbanitzar l'antic camí de Gràcia «*amb un passeig central pels vianants i carrers laterals pels carruatges*⁶».

Per decorar la cruïlla del passeig de Gràcia amb Provença, entre 1825 i 1830, es va instal·lar la font de Ceres, obra de l'escultor Celdoni Guixà i executada en pedra de Montjuïc.

Al seu voltant es concentraren les tropes que van combatre la revolta de les quintes a Gràcia però, com que la font dificultava les maniobres militars, va ser enretirada i muntada de nou a la plaça Blasco de Garay del Poble Sec.

Finalment, al 1919 va ser traslladada a Montjuïc i col·locada a la plaça del Mirador del Llobregat, l'antiga plaça del Polvorí que va ser rebatejada de nou com a plaça Sant Jordi pel *Sant Jordi nu a cavall* que Josep Llimona va esculpir al 1924.

Ceres és la deessa de la fertilitat llatina assimilada de la grega Demèter que, al seu temps, fou assimilada del culte egipci a Isis. Abans del d'Isis, però, hi hagué el culte sumeri a l'Innana, que serà adaptada posteriorment per babilonis i assiris com a Ishtar, deessa de l'amor, la guerra i la fertilitat.

Relacionades amb Innana hi ha divinitats de diverses cultures com Afrodita -la Venus llatina-, l'Anahit armènia, l'Astarté fenícia. D'Ishtar deriven «estelar», «estrella», «Esther», «ltziar» i està associada a la constel·lació de «virgo».

Ceres tenia una filla, Core o Persèfone o Prosèrpina. Plutó, germà de Júpiter i déu dels inferns, s'enamora d'ella i la rapta. Ceres, deessa de la fertilitat, en la busca de la seva filla, oblida fer florir els camps i la terra es torna erma.

Finalment, els déus acorden la custòdia compartida: «*Core debía pasar tres meses al año en compañía de Hades como Reina del Tártaro, con el nombre de Perséfone, y los nueve meses restantes con Deméter. Hécate se ofreció para asegurar que se cumpliera este acuerdo y velar constantemente por Core*».

6 FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep M.; BOHIGAS, Pere. *Monuments de Barcelona*. Barcelona: L'Avenç; Ajuntament de Barcelona, 1984. P. 31

I aquesta és l'explicació mitològica de les estacions: els mesos que Prosèrpina està amb Plutó als inferns, Ceres, tota trista i desganada, deixa erms els camps; però quan la seva filla torna al seu costat, de l'alegria, fa esclatar la primavera i tornen l'escalfor, els fruits i la joia.

«Core, Perséfone y Hécate eran claramente la diosa en tríada como Doncella, Ninfa y Vieja, en una época en que sólo las mujeres practicaban los misterios de la agricultura. Core representava el grano verde, Perséfone la espiga madura y Hécate el grano cosechado (...)

Pero Deméter era el título general de la diosa y a Core se le dio el nombre de Perséfone, lo cual da lugar a confusión en la historia⁷».

Els atributs de Ceres a l'escultura de Guixà són les espigues de blat i la diadema. Al basament de la font, trobem quatre animals marins que recorden al monstre Ceto, com el del brollador de la font d'Hèrcules. Curiosament, als peus de Ceres es representen dos rèptils monstruosos que fan de brolladors i que recorden la iconografia cristiana de la verge Maria.

Als peus de les verges sovint es representen serps simbolitzant el triomf sobre "el mal" tot i que, a les cultures anteriors al cristianisme, la serp era un animal que fascinava per la seva regeneració i era associat a la medicina o la saviesa.

Una mitja lluna també se sol representar als peus de les verges en la iconografia cristiana en relació als misteris de la vida i la mort.

I el més curiós de tot és que, als peus de l'escultura de la font de Ceres, els caps monstruosos dibuixen una mitja lluna. La deessa i el monstre reposen sobre una petxina, cosa que recorda a l'estampa clàssica del naixement de Venus. I és així, com el símbols es contaminen entre si i acaben combinant-se en una iconografia sincrètica.

Galceran Marquet

Un monument que encara avui dia no ha entès ningú és el de Galceran Marquet, un personatge que l'Ajuntament es va treure de la màniga a l'últim segon. Aquesta font, de divuit metres, és el primer monument de ferro colat i, a l'època, fou un símbol de progrés pels burgesos i una cosa estranya per la resta de la població.

Es va inspirar en la columna napoleònica de la plaça Vêdome de París, tot i que Napoleó ja s'havia inspirat de la columna dedicada a Trajà de Roma.

La fosa del monument va ser encarregada a Valentí Esparó i Giralt, conseller municipal i introductor de la fosa de ferro. La decoració escultòrica -columna, galeres, fanals i tritons-, fou realitzada per Josep Anicet Santigosa i Vestraten.

7 GRAVES, Robert. Los mitos griegos 1. Tomo I. Madrid: Alianza Editorial, 2011. P. 133

Al basament trobem quatre tritons sobre quatre monstres marins que fan de brolladors; el primer terç de la columna és un homenatge a la marina, on trobem motius militars i marítims en baix relleu fins a les dues quilles que sostenen un fanal cadascuna. Al bell mig dels dos fanals, l'escut de Barcelona.

Coronant la columna, un elegant capitell decorat amb quatre cavalls i altres ornaments. Més amunt, l'estàtua de Galceran Marquet, vesteix a l'estil militar i porta una capa i el barret de conseller; amb la mà esquerra sosté l'espasa i a la dreta, l'ordre que el disposa a partir en batalla.

El model en fang de l'escultura de Galceran Marquet fou realitzat per Damià Campeny i a ell se n'hi atribueix l'autoria, tot i que la premsa no especificava l'autor i que a l'època, l'escultor tenia vuitanta anys; altres li han atribuït a Santigosa; i alguns, a un tal Tarrés. Confirmat queda, però, que és obra d'en Campeny.

Diu Manuel Angelón a la seva *Guia satírica de Barcelona*, de 1854: «*En el centro de una columna muy pesada se ve una galera que sostiene unos faroles. Artísticamente considerado este pensamiento de la galera, merecería que su autor remara en ella*⁸».

El convent dels franciscans, confrontant a l'actual placeta on trobem el monument, fou cremat en 1835 i l'any següent s'expropiaven terrenys a l'església en el que es coneix com a desamortització de Mendizábal.

L'antiga plaça de Sant Francesc passarà a dir-se dels Ducs de Medinaceli ja que aquests havien cedit uns terrenys per ampliar la plaça on es van aixecar edificis particulars i el parc d'Artilleria, on després es construirà el govern militar.

La qüestió és que al 1849 es va voler construir una font monumental per decorar la plaça i per la proximitat del port es va pensar en una dedicació simbòlica a la història marítima de Barcelona.

I van començar a forjar el monument que, en un inici, sembla que havia d'anar dedicat a Blasco de Garay, descobridor del moviment produït pel vapor d'aigua.

L'Acadèmia de les Bones Lletres no veia amb bons ulls aquella dedicatòria i, després de la polèmica, una mica a corre-cuita, es va decidir dedicar-lo a un ignot vicealmirall del segle XIV.

8 Subirachs i Burgaya, Judit. "El monument a Galceran Marquet: una obra progressista a la Barcelona del segle XIX." *Espais: revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques* [en línia], 1991, Núm. 28 , p. 45-49.

El Geni català

«Después de Diós, la Casa de Quirós». Com resen la dedicatòria i l'escut nobiliari, la font va ser erigida a José Bernaldo de Quirós, setè marquès de Campo Sagrado i capità general de Catalunya, que va promoure la portada d'aigües de Montcada en una època on l'abastament d'aigua era una de les grans problemàtiques de la ciutat.

En realitat, aquesta font és un monument frustrat a la monarquia borbònica. I des de 1856, el Geni Català del marquès s'està a pla de Palau.

«El conjunt monumental de marbre importat d'Itàlia, el projecte del qual va ser examinat i aprovat en dues sessions de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Barcelona, el 4 i el 20 de gener de 1852, va ser encarregat a l'escultor italià Fausto Baratta (1832-1904), ja que en aquella època es considerava que a Catalunya no hi havia escultors prou capacitats per a executar correctament obres públiques de certa envergadura⁹».

L'àngel que corona el conjunt amb l'estrella és una al·legoria del Geni, concretament el català. Les quatre figures femenines del basament de la font del Geni simbolitzen les quatre províncies catalanes i les quatre boques d'aigua, els rius associats a cada província: Llobregat, Ter, Ebre i Segre.

El projecte és de l'arquitecte Francesc Daniel Molina i les estàtues dels germans Baratta, marbristes italians instal·lats a Barcelona. Pocs dies després de ser exposada, probablement algun «rosega-altars», li va mutilar els genitals i es va haver d'improvisar un plec de draperia.

Quan en Frederic Marès la va restaurar després de la Guerra Civil, hi va deixar el tapall que fou retirat als anys vuitanta. Avui, a 2017, el monument, -titoleta inclosa-, ha estat completament restaurat.

Curiosament, però, el que havia d'anar a la plaça era un monument a la monarquia borbònica: *«La primera idea de dedicar un monumento a la reina Isabel II en la plaza de Palacio data de mediados de los años treinta. El Archivo Histórico de la Ciudad de Barcelona conserva dos proyectos relacionados con esta empresa (...)».* Al 1831 es va posar a la plaça una escultura de Ferran VII que va ser enderrocada a la bullanga d'agost de 1835. Diu Fontbona que l'obra del francès Chardigny de Monge va inaugurar dues coses efímeres: els monuments laics en bronze i el costum d'encarregar les obres de compromís a escultors estrangers.

En motiu del natalici del futur rei Alfons XII, es va pensar dedicar la font a la reina i al seu infant que, aquell moment, no es podia saber si era nen o nena. El projecte de Francesc Daniel Molina, però, presentava caràcter de font i els acadèmics no ho acabaven de veure. Pocs després, Molina presenta una proposta alternativa que sí va plaure als acadèmics:

9 SUBIRACHS i BURGANYÀ, Judit. *L'escultura del segle XIX a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. P. 203

«Se remata la fuente con una alegoría que simboliza el natalicio de la Princesa de Asturias, representado por un Genio que sostiene con su derecha una estrella, astro de luz vivificante del pueblo español, aparecida en el horizonte de esta magnánima nación, cual estrella benéfica que aparece por toda la monarquía sus luminosos rayos, y con ellos la paz y la prosperidad del comercio, de la industria y de las artes, reflejando al propio tiempo, las esclarecidas dotes, y eminentes virtudes de su excelsa madre».

Poc després, en un gir inesperat, es decideix dedicar el monument al marquès de Campo Sagrado: *«Se trataba, por tanto, de un ejercicio de propaganda, que pretendía presentar su contribución al progreso, con objeto, muy probablemente también, de diluir las connotaciones represoras».*

El 3 d'agost del 1852 Francesc Daniel Molina entregava a l'Ajuntament una nova memoria per a la font on ja només es parlava del «Monumento al marqués de Campo Sagrado»:

«El coronamiento del monumento se explica ahora en otros términos: Remata la fuente monumental con una alegoría que simboliza el Genio emprendedor de los Catalanes, sosteniendo con su derecha una estrella, que, cual astro de luz, esparce sus luminosos rayos y con ellos la prosperidad de la industria, coronando con la mano izquierda la dedicatoria. Podrá sustituirse, si se cree conveniente, la estatua del Genio, con la del Excmo. Marqués de Campo Sagrado, o bien con una matrona que simbolice a la Ciudad de Barcelona¹⁰».

Segons Carme Grandas. de l'escultura se'n diria que era *«efeminada, mansoia, simple, i amb oportunes i intencionades dureses, condicions que caracteritzen l'estil escultòric província de l'època napoleònica¹¹».*

Josep Pla va dir del monument: *«A la plaça de Palau hi ha el monument –encara que ningú no ho sàpiga– al geni català projectat per l'arquitecte Daniel i Molina (autor de la plaça Reial), per celebrar la portada d'aigües de Montcada. Els germans Baratta (italians) la portaren a la pràctica. (...) És un monument discret, amb un punt de malenconia provincial, tòpic, ingenu, que davant de la façana de Llotja de Joan Soler, queda una mica esquàlid i esborrat¹²».*

10 REYERO, Carlos. La Fuente del Genio Catalán, Barcelona. Historia y significado político. Locvs Amoenvs [en línia]. Barcelona, 2013-2014, Núm. 12, p. 157-176.

11 Carmen Grandas (2009), «Font del Geni Català, un monument de la Barcelona moderna».

12 PLA, Josep: *Barcelona, papers d'un estudiant* (ed. Selecta, 1956). «Barcelona, els monuments».

Bibliografia

Fabre, Jaume; Huertas, Josep M.; Bohigas, Pere. «Monuments de Barcelona». Editorial L'Avenç. Barcelona, 1984. [Consulta: 18-02-2012]. 241 p. ISBN : 84-85905-21-0. [Fotografies de Pepe Encinas i Pere Monés]. http://aladi.diba.cat/search~S171*cat?/Xmonuments+de+barcelona

«El héroe que salvó la cabeza de santa Eulàlia» [en línia]. La Vanguardia [Consulta: 28-02-2017]. Disponible a: <<http://www.lavanguardia.com/local/barcelona/20150310/54428846377/hero-salvo-santa-eulalia.html>>

Cabestany i Fort, Joan-F. (Joan-Ferran). *Els camins antics del Pla de Barcelona. Finestrelles* [en línia], 1991, Núm. 3 , p. 107-116. [Consulta: 08-03-2017]. Disponible a: <<http://www.raco.cat/index.php/Finestrelles/article/view/211486/294035>>

García Sánchez, Laura. *Arte, fiesta y manifestaciones efímeras: la visita a Barcelona de Carlos IV en 1802* [en línia]. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1999. Disponible a: <<http://hdl.handle.net/10803/22655>>

Reproducció digital del manuscrit *Memoria sobre el colosal Templo de Hércules que se halla en Barcelona*. [en línia]. Barcelona, 31 d'octubre de 1835. Localització: Biblioteca de Catalunya, sig. Ms. 2497. [Consulta: 03-03-2012]. Disponible a: <<http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/memoria-sobre-el-colosal-templo-de-hercules-que-se-halla-en-barcelona-manuscrit-0/html/>>

GRAVES, Robert. *Los mitos griegos 1. Tomo I*. Madrid: Alianza Editorial, 2011. 549 p. ISBN: 84-206-4348-9. [Consulta: 13-04-2012]

Subirachs i Burgayà, Judit. "El monument a Galceran Marquet: una obra progressista a la Barcelona del segle XIX." *Espais: revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques* [en línia], 1991,, Núm. 28 , p. 45-49. [Consulta: 08-03-17]. Disponible a: <<http://www.raco.cat/index.php/Espais/article/view/91347/159738>>

Subirachs i Burganyà, Judit. *L'escultura del segle XIX a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. 396 p. (Biblioteca Abad Oliva; 146). ISBN: 84-7826-577-5. [Consulta: 18-03-17]

Reyero, Carlos. *La Fuente del Genio Catalán, Barcelona. Historia y significado político*. Locvs Amoenvs [en línia]. Barcelona, 2013-2014, Núm. 12, p. 157-176. [Consulta: 20-08-2013]. Disponible a: <<http://ddd.uab.cat/record/129293>>

Grandas, Carmen Grandas. *Font del Geni Català, un monument de la Barcelona moderna* [en línia]. Barcelona, 2009. [Consulta: 30-08-2013]. Disponible a: <https://www.academia.edu/2585733/La_Font_del_Geni_Catal%C3%A0_un_monument_de_la_Barcelona_moderna>

Pla, Josep. *Barcelona, papers d'un estudiant* (ed. Selecta, 1956). «Barcelona, els monuments». [en línia]. Barcelona: Editorial Selecta, 1956 [Consulta: 10-07-2013]. Disponible a: <<http://www.lletres.net/pla/monumentsbna.html>>

Eines digitals

Aquest llibret ha estat tècnicament possible gràcies al següent programari lliure:

- Sistema Operatiu: Debian
- Editor de textos: Libre Office Writer
- Creació o modificació d'imatges: GIMP, Inkscape

Gràcies a totes les persones que contribueixen a una societat més lliure a través de la creació, ús i difusió d'eines i continguts de cultura lliure.

Llicència

Llicència CC-BY-SA (Creative Commons Atribució i compartir igual)

<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.ca>

Aquesta obra vol donar suport a la cultura lliure. Pots copiar, compartir i modificar aquest document sempre i quan indiquis l'autora «*Gamifica't! Cultura en joc*» i comparteixis la modificació sota la mateixa llicència.

Descàrrega del document a: <https://www.gamifi.cat/bbo>

Les fonts vuitcentistes de Barcelona és un capítol del llibre «Barcelona: bellesa i oblit» i part del projecte «Bcn2a2» (Barcelona, Tu a Tu) <https://www.gamifi.cat/bcn2a2>

Març 2020